

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi: 20.12.2017

Kabul Tarihi: 09.01.2018

Sayfa: 67-78

ISSN: 2147-8872

GAGAUZLARIN ETNİK AİDİYETİ*

M.H.ГУБОГЛО

Çev. Bülent HÜNERLİ**

Gagauzların kökeni ile ilgili soru, yerli literatürün yanı sıra özellikle yabancı literatürde de çok sayıda tartışmaya sebep olmuştur. Daha 20. yüzyılın başında G. Dimitrov, bu halkın kökeni ve etnik adıyla ilgili 18 farklı hipotez saymıştır¹.

Sovyet neşriyatında bu problemin tarihsel arka planı neredeyse hiç –sadece N. S. Derjavin’in 1930’lu yılların sonunda yapmış olduğu üstünkörü birkaç değerlendirme hariç-aydınlatılmamıştır. Derjavin’in kısa makalesinde, Gagauzların kökeniyle ilgili var olan görüşlerin kısa bir özeti verilmiş ve 1937’ye kadarki temel bibliyografik kısım gösterilmiştir². Ama çeşitli yazarların görüşlerini açıklarken N. S. Derjavin, onların zayıf taraflarını pek eleştirmemiştir. Bu makaledeki teorilerin ve hipotezlerin yetersiz anlatım biçimi ise zaten az bir ilgi uyandırmıştır.

Bu yazının amacı, Gagauzların etnogenezi ile ilgili en önemli hipotezlerin eleştirisini yapmaktır.

Daha 19. yüzyılın ortasında neredeyse aynı zamanda Gagauzların “Türk” ve “Slav (Bulgar)” kökenli olduklarına dair iki karşıt hipotez ortaya çıktı. Ama hipotezleri destekleyenlerin ve karşıt olanların temel iddialarını açıklamaya geçmeden önce çağdaş araştırmacıların çoğunun çalışmalarında kabul görmeyen görüşlerin –ki bunların ilginç yanları vardır- üzerinde kısaca durmak gerekir. Çünkü Gagauz halkının etnogenezinde, görüldüğü kadarıyla, çok farklı etnik unsurlar bulunmaktadır.

* Bu yazı “*Sovetskaya Etnografiya, İzdatel'stvo 'Nauka', Moskva, 1967, 3, May-İyun', s.159-167*” sayfaları arasında yer alan ve M. N. Guboglo tarafından yazılmış “*Etničeskaya Prinadlejnost' Gagauzov*” adlı makalenin Rusçadan Türkiye Türkçesine çevrilmiş şeklidir.

** Dr. Öğrt. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ÇTLE Bölümü, Kırklareli/TÜRKİYE, orcid.org/0000-0002-5668-3942, E-posta: hbulent80@gmail.com

¹ G. Dimitrov, Gagauzi (Poteklo im i na dumata), «İzvestiya na Varnensko Arheologičesko Drujestvo» (ayrıca İVAD), c. II, 1909, Varna, s.15-32.

² N. S. Derjavin, O Naimenovanii i Etničeskoj Prinadlejnosti Gagauzov, «Sov. Etnografiya», 1937, No:1.

En önemli Romen tarihçisi olan N. Yorga, inandırıcılığı az olan bir bakış açısı savunmaktaydı. O, Bulgar tarihçi V. N. Zlatarskiy'in çalışmasına yaptığı kapsamlı eleştiri yazısında "Dobruca'nın Etnografik Haritası", Gagauzların Balkan yarımadasında kadim zamanlardan beri yaşayan "kuşkusuz, eski bir topluluk" olduğunu belirtmiştir. Ona göre Gagauzlar, Küçük Asya'daki Karamanlılar gibi şehrliydiler ve ana dilleri olan Grekçeyi unutmışlardır. Fakat Hristiyanlık inancını korumuşlardır³. N. Yorga; diğer çalışmalarında, Dobruca'daki eski Grek nüfusunun daha 13. ve 14. yüzyıldaki Barbar istilalarında dağıldığını ve yok olduğunu; sadece onların izlerinin Gagauzların yüzlerinde korunduğunu, bağcılık, balıkçılık ve denizciliğin onların başlıca uğraşları olduğunu iddia eder⁴.

Romen yazarlar Botharesku ve Hajdeu, Gagauzları Balkan yarımadasının "Romenleşmemiş köklü yaşayanları" olarak saymaktadır⁵. F. Kanits, Gagauzları Grek saymaktadır⁶. Zamfir Arbore, Makedon Vlahları⁷ olarak görmektedir. C. Klair ve Brofi, Gagauzların Ceneviz ve Venedik devletleri döneminde; Vlahların, Greklerin ve İtalyanların Bulgarlarla karışımından meydana geldiğini yazmışlardır⁸. Balkan yarımadasında yaşayan Gagauzlarla ilgili bütün hipotezler hiçbir somut kanıtla desteklenmemektedir. Bunlar P. N. Mutafçiyev'in çalışmalarında en sert şekilde eleştirilmiştir⁹.

1896 yılında Bulgar Arkeloglar K. ve H. Şkorpil kardeşler, Gagauzların Proto-Bulgar kökenli olduğuna dair orijinal bir hipotez öne sürdüler. Onların görüşüne göre; Gagauzlar ve Gacallar ortak bir kökene sahiptir. İkisi de 7.yüzyılın ikinci yarısında Balkan yarımadasına göç etmiş Asparuh Bulgarlarının bakiyeleridir. Sonraları bu Proto-Bulgarların bir parçası Hristiyanlığı kabul etti ve Gagauz oldular; İslamiyeti kabul eden diğer kısım günümüz Gacallarının temelini oluşturdu¹⁰. Şkorpillerin görüşlerine katılanlar ve muhalifler ortaya çıktı. G. Zametov, B. Tsonev ve St. Mladenov, birinci grup arasındadır¹¹. İkinci grup arasında

³ N. Jorga, St Romansky, Carte ethnographique de la Nouvelle Dobroudja Roumaine, «Extrat de la Revue de L' Akademi des Sciens Bulgares», Sofia, 1915; C: Bulliten de l' institut pour l' etude de Europe sur Orientale». c. II, Bucureşti, 1935, s.242.

⁴ N. Jorga, Studii şi doumente cu privire la istoria Romanilor, c. III, Bucureşti, 1901, s. XXVI. Kr. Bayev. Po Vıprosa za Etnogenezisa na Gagauzite, «Izv. na arheologičeskoto drujestvo v grad Stalin», kn. IX, 1953, Stalin, s.89.

⁵ C. Peez, Christliche Türken oder türkische Christen? «Studien aus Bulgarien, Oesterreichische Monatsschrift für den Orient», Bd. XX, No:6-7, Wien, 1984, s.80-91.

⁶ F. Kinitz, Donau-Bulgarien und der Balkan historische geographische- ethnographische, «Reise studien aus den Jahren 1860-1872, Wien, 1881; Sr. Aynı kişi, La Bulgarie Danubienne et le Balkan, Paris, 1882, s. 268.

⁷ Z.K. Arbore, Bassarabia, Bucureşti, 1899, s.197, 199.

⁸ St. Clair and S. A. Brophy, A Residence in Bulgaria, London, 1869, s.18.

⁹ P. N. Mutafçiyev, Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens, «Dobrudja» Sofia, 1918, s. 108, aynı kişi: Mnimoto Preseleniye na Sel'djukski turtsi v Dobrudja prez XIII v., Sbornik «Dobrudja», c. IV, 1947, Sofiya, s.196-197.

¹⁰ K. ve H. Şkorpil, Pamyatnitsi na gr. Odessa-Varna, «Godişen otčetna Varnenskata Mijska gimnaziya» za 1897-1898 gg., Varna, s. 6; K. Şkorpil, naseleieto na s. Çauşkoj, balçişkp, sıobşçava R. Botsanov, «II godişen otčet Varnenskoto arheologičeskoto drujestvo» za 1907-1908 gg., Varna, s.36-38; aynı kişi, Naselenieto na Kestriç, Varnensko, sıobşçaya G. Antonov, «I godişen otčet na Varnenskoto arheologičeskoto drujestvo za 1906-1907 gg.», Varna, s.36-38; K. ve H. Şkorpil, Materiali kim vıprosa za sıdbata na prabilgarite i na severite i kim vıprosa za proizhoda na dneşnite gagauzite, «Byzantinoslavica», c. V, 1933-1934, Varna, s.162-180.

¹¹ G. Zanetov, Bılgarskoto Naseleniye v Srednite Vekove, Ruse, 1902, s.7; aynı kişi, edno pıtuvaniye ot Tsarigrad do Yaş v Moldova, «Periodičesko Spisaniye» (ayrıca PCp), LXVI, 1905, s.391-403; aynı kişi, Bılgarskšte kolonii v Rusiya, PSp, XLVIII, 1895, s.849-898; aynı kişi, Bılgarski narodin pesni ot s. Kongaz, Bessarabiya, «Spisaniye na Bılgaskata Akademiya na naukite» (ayrıca SpBAN), XIV, No:22, Sofiya, s. 121-143. B. Tsonev, İstoriya na Bılgarskiya Yazık, «Universitetska biblioteka», kn. VIII, 1919, Sofiya, s. 65; aynı kişi. Opis na slavyanskite rikopisi v sofıyskata narodna

çok daha fazla bilim adamı vardır: L. Miletîç, Kr. Miyatev, A. Manov, P. N. Mutaşçıyev, N.S. Derjavin, Kr. Bayev ve diğeri¹².

Sadece birkaç on yıl var olduktan sonra Şkorpillerin hipotezi araştırmacılar tarafından bir tarafa itildi¹³. Ancak 1920'li yılların sonunda ve 1930'lu yılların başında S.S. Bobçev bu hipotezi anımsadı ve dikkatini daha çok bu hipoteze yöneltti¹⁴.

Gagauzların Slav kökenli olduğuna dair hipotez- ki buna göre Gagauzlar Türkçeyi kabul etmiş Bulgarlardır- geçen yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır ve şimdiye kadar kesin olarak bu halkın kurucusunun kim olduğu tespit edilememiştir. Bulgar ve Gagauzlarla birlikte bu hipotez Tuna nehrinin sağ kıyısından Besarabya'ya geldi ve göçmenlerin arasında yayıldı. Türk baskısından kurtulduktan sonra Gagauzların Rus topraklarında kendilerini bilinçli olarak Slav nüfusa ait görmeleri pekâlâ anlaşılmaktadır.

Slav hipotezinin gelişimindeki temel aşamaları ele alalım. 1850'li yıllarda Bulgaristan'da Besarabya'ya göçen Bulgarların akıbetleri hakkında bir ilgi uyandı. Basında bu insanların göç tarihleri ve şimdiki durumları ile ilgili birkaç makale çıktı. Daha sonra 1870-1880'li yılların Gagauzların etnik aidiyeti ve bütün göçmenlerdeki milli gelişimin geleceği bağlamında sorular üzerine sert polemikler ortaya çıktı¹⁵. Bu polemige şu olay ise doğrudan vesile olmuştur: Bulgar ve Gagauz çocuklarına yönelik, hangi dilde öğretim yapılması gerektiğini nihai olarak çözmek için 1869 yılında Odessa bölgesi eğitim yetkilisi; Profesör V. İ. Grigoroviç'i Bulgar ve Gagauz köylerini gezmesi, halk okullarını gözlemlemesi ve özellikle Komrat'taki merkezi okulla ilgilenmesi amacıyla görevlendirmiştir. V. İ. Grigoroviç; araştırmasının sonuçları, "Tiraspol Bölge Okulunda ve Besarabya'da Bulunan Bulgar Milli Mekteplerindeki Denemeler Hakkındaki Raporlar ve Diğer Belgeler"de sundu. Buradaki raporda bütün okullarda öğretimin Rusça yapılması gerektiği hükmüne varıldı¹⁶.

biblioteka. c.II, 1923, Sofiya; aynı kişi Opis na Rukopisite i staropeçatnite knigi na narodnata biblioteka v Sofiya, c. I, Sofiya, 1910. St. Mladenov, Peçenezi i uzı-kumani v bılgarskata istoriya, «bılgarskata istoričeska biblioteka», god IV, c. I, 1931, Sofiya, s. 115-136.

¹² L. Miletîç, Starobılgarskoto naseleniye v severoizstoçna Bılgariya, Sofiya, 1902; aynı kişi. Nay-novi izsledvaniya no etnografiyata na gagauzite, PSp, XLVI, No 3-4, 1905, s.256-275; aynı kişi, Karl Şkorpil Materiali kım vıprosa na dneşnite gagauzite, «Byzantinoslavika», c. V, Praha, 1933, «Makedonski Pregled», (ayrıca MPr), god IX, kn. III-IV, 1935, s. 185-194; Kr. Miyatev, K. ve H. Şkorpil, Materiali za sıdbata na prabilgarite i na severitei na dneşnite gagauzite», «İzv. na Bılgarskiya arheologičeskiya institut» (ayrıca İBAİ), c. VIII, Sofiya, 1934-1935, s. 502-503; P.N.Mutaşçıyev, Ukaz. Rab.; A. Manov, Potekloto na gagauzite. Tehnite obıçai, nravi, Barna, 1938, s. 16-24; N. S. Derjavin, Lektzii po bılgarska istoriya, Sofiya, 1916, s. 399. Kr. Bayev, Ukaz. Rab., s.93.

¹³ A. Burmov, Kım vıprosa za proizhoda na prabilgarite, «İzv. na Bılgarsko isteričesko drujestvo», (ayrıca İBİD), kn. XXII-XXIV, Sofiya, 1948, s. 298-337.

¹⁴ S.S. Bobçev. Za deliormanskite turtsi i za kızılbaşite, (Prinos kım derjavnopravnoto i kulturna istoriya na Bulgariya, «Sbornik na bılgarskata Akademiya na naukite» (ayrıca SbBAN), kn. XXIV, 1929, s. 1-16; aynı kişi, Titli i slujbi v oblastnogo upravleniye na starovremnska Bılgariya spored gramotete na bılgarskite tsari, «İzv. na istoričeskoto drujestvo», (ayrıca İİD), kn. XI-XIII, 1932, s. 228-248.

¹⁵ Podrobnosti bak: İ. D. Şişmanov, Studii iz oblastta na Bılgarskoto bizrajdan, SbBAN, kn. IV, 1916; s. 205-206; bak. yine: İ.S.İvanov, neskolko slov s donesenii g. professora Grigoroviça o bolgarskih uçilişçah, «Novorossiyskiy telegraf», No 30, 40, 104; aynı kişi, O nekotorih vıdayuşçihşya sobitnyah v Sovremennoy jizni bolgar, Odessa, 1896, s. 49-50.

¹⁶ Doneseniiye ob ispitaniyah v Tiraspol'skom yezdnom uçilişçe i o Bolgarskih narodnih uçilişçah v Bessarabii i pr.; «Tsirkulyar po Upravleniyu Odesskim Uçebnim Okrugom», Odessa, 1869, İyul', No 7, s.153-197; Bk.: İ.D.Şişmanov, Ukaz. Rab., s.198, 199.

Besarabya'daki yönetimin okullarda öğretimin Bulgarca yerine Rusça yapılması yönündeki kararı, Bulgaristan'daki milliyetçi oluşumların protestolarına sebep oldu. Besarabya'daki Bulgarların asimilasyonuna karşı aktif bir şekilde yazılı bir mücadele başladı. Bu polemik esnasında pek çok yazar; Besarabya'daki Bulgar göçmenlerin tek bir etnik oluşuma sahip olduğunu, Gagauzların sadece Türkçe konuşan Bulgarlar olduğunu ispatlamaya çalıştı¹⁷. Tam da bu polemik esnasında Gagauzların Bulgar kökenli olduğuna dair hipotez kökleşmeye başladı ve ancak 20. yüzyılın başına doğru Gagauzların etnik aidiyeti ile ilgili tartışmalar biraz yatıştıktan sonra L. Miletçi 1904 yılında ve İ. D. Şişmanov 1916 yılında önyargısız bir yaklaşımla "Halis Gagauzlar"ın (Gerçek Gagauzlar) Türkçeyi kabul eden Bulgarlar olmadığını; bir Türk grubunun bakiyeleri olduğunu ortaya koydular¹⁸.

Bulgar yazınında Gagauzların kökenine dair ilgi 1930'lu yıllarda tekrardan alevlendi. J. Çankov, K. Mladenov, A. Manov'un¹⁹ birtakım çalışmaları çıktı. Dış yazında bu dönemde E. M. Hoppe'nin²⁰ birkaç makalesi çıktı. Ama artık adı geçen yazarlardan hiç kimse Slav hipotezini -bu arada Slav hipotezinin karşıtları ve taraftarlarının iddialarının eşit güçte olduğu ve bu nedenle onlardan herhangi birinin tercih etmenin zor olduğunu belirten J. Çankov hariç- desteklemiyordu²¹.

Günümüzde Bulgar etnograf V. Marinov ve Moldovan tarihçi İ. İ. Meşçeryuk Slav hipotezlerinin taraftarıdır²². Marinov, Bulgarların ve Gagauzların manevi kültürünün ve maddi unsurlarının benzerliğine dayanarak etnogenetik sonuçlarını temellendirmeye çalışmaktadır. Meşçeryuk ise hipotezini özellikle Gagauz anlatılarına, efsanelerine ve Gagauz halk söylemlerine -"Dilimizi dönciys, dinimizi dönmiyciis (Dilimizi bırakacağız; ama dinimizi bırakmayacağız)"- dayandırmaktadır. Bunun dışında İ. İ. Meşçeryuk, bu konuyu araştıran ilk bilim adamlarından biri olan Zaşçuk'un, Gagauzları Bulgarlardan ayırmadığını belirtmektedir. Hâlbuki Zaşçuk'un çalışmasında, Yalpuk gölüne yakın bazı yerlerde yaşayan Gagauzların dış görünüşleriyle, karakterleriyle ve yaşamlarıyla net bir şekilde diğer²³

¹⁷ İ. T., Bessarabskite «Vagabonti», Russe, 1879; N.P., Tri Pisma ot Odesskite Bilgari, PSp, kn. LX, s. 987; G.S. Rakovski, , Preseleniye v Rusiya ili ruskata ubiystvenna politika za bilgarita, Sofiya, 1886; İ Raykov, Bilgari v Rusiya, «Selska Probuda», Sofiya, 1903, s. 125; Edno bilgaarsko uçilişçe ve kişinev («edna nova makina za porusvanieto nasultanovite poddantsi»), «Dunavska Zora», No-11, broj 34, 1868; «Russki bilgari v Bessarabsko, Tavriçesko i Hersonska guberniya», «Nezavisimost' » broj 24, 1868; bolee podrobnuyu bibliografiyu bk. N.S.Derjavin, Bolgarskiye Kolonii v Rossii, Sbornik za narohni ymotvoreniya, (ayrıca SbHY), kn. XXIX, Sofiya, 1914, s. 28.

¹⁸ L. Miletçi, Nay-novi, İzsledvaniya po Etnografiyata na Gagauzite, s. 256; İ.D. Şişmanov, Ukaz. Rab., s. 209.

¹⁹ J. Çankov, Gagauzite v Bulgariya, «İzv. Na Bilgarsko geografsko Drujestvo», (ayrıca İBGD), kn. IV; 1936, s.48-78; aynı kişi Naselenieto na Bilgariya, Prouçvaniya», (ayrıca ArPP), god. I, kn. IV, Sofiya, 1938, s.51-61; aynı kişi A. Manov, Potekloto na Gagauzite. Tehnite Obiçai i nravi, Varna, 1938, ArPP, god I, kn. III, Sofiya, 1938, s. 114-116; A. Manov. Ukaz. Rab.

²⁰ E.M. Hoppe, The turkish Christians Gagauz, «The Moslem World», No 3, New York, 1934; aynı kişi, Gagauzi Popolarione Turco-Christiana della Bulgaria, «Oriente Moderno», No 14, Roma, 1934; aynı kişi, Das Altturkische Gagauzen wolk, «Der Orient», No 6, Postdam 1934.

²¹ J. Çankov, Gagauzite v Bulgariya, s. 74-75.

²² V. Marinov, Prinost kim izuçavaneto na bita i kulturata na turtsite i gagauzite v severoizstoçna Bilgariya, Sofiya, 1956; V. Marinov, Z. Dimitrov, Prinost kim izuçavane to na bita i kulturata na tursko naseleniye v severoizstoçna Bilgariya. İzv. na Etnografski Institut s Muzey, (ayrıca İEİM, kn. II, Sofiya, 1955, s.95-216; İ.İ Meşçeryuk, Pereseleniye bolgar v Yujnuyu Bessarabiyu v 1828-1834 gg. Kişinev, 1965; aynı kişi, antikrepostniçeskaya bor'ba Gagauzov i Bolgar Bessarabii v 1812-1820 gg., Kişinev, 1957.

²³ Çev. not: Gagauzlar, bu ifadede Bulgar olarak kabul edildiğinden gerçek Bulgarlar "Diğer Bulgar" diye belirtilmiştir.

Bulgarlardan ayrıldığı ifade edilmiştir²⁴. Ondan daha önce 1859'da yayınlanan imzasız kısa bir makalenin yazarı, Gagauzların oldukça net bir biçimde Bulgarlardan ayrıldığının altını çizmektedir²⁵. K. İreçek, Gagauzların sadece evleri ve yemekleriyle değil; aynı zamanda “yaşam biçimiyle farklı”²⁶ olmasıyla Bulgarlardan farklılaştığını vurgular. Slav hipotezinin taraftarlarından hiç kimse Gagauz folkloruna ve âdetlerine özel bir önem vermemiştir. Hâlbuki Gagauzların sözlü halk yaratmasında, onların eskiden Bulgar olmadıklarını gösteren bir takım bilgilerle karşılaşılır.

Bulgarların Türklerden dili alması ve bunun sonucu Gagauz olması iddiası da şüpheye neden olmaktadır. Elbette Bulgarların bir kısmının Gagauzlardan Türkçeyi aldığı inkâr etmek, inandırıcı olmamaktadır. Bu sürecin farklı unsurları bugüne dek Moldovya SSR'sindeki Komrat şehrinin Kirsovo köyünde – ki köyün nüfusu yarı yarıya Bulgar ve Gagauzlardan oluşmaktadır- görülmektedir. Son on yıl içinde köyün Bulgar kısmında Gagauzlaşma eğilimi gözlenmektedir. Bu durum, Bulgarların hızlı ve daha kolay bir şekilde Türkçeyi benimsediğini göstermektedir²⁷.

Çağdaş Gagauz dili, ne Türkiye Türkçesi ne de onun diyalektlerinden biridir. Bu sebeple Bulgarların Türklerden dili ödünçlediği ve Gagauz olduğu savı inandırıcı değildir. V. Marinov, şimdiye kadar Gagauzların dilinin çağdaş, ayrıntılı bir incelemesinin olmamasının, bu sorunun nihai çözümü için engel teşkil ettiğini yazar²⁸.

Sovyet Türkoloji'sinin kaynaklarına bakarsak; N. K. Dmitriyev, Gagauz dili üzerine araştırma sonuçlarına dayanarak -bazı Slav yazarları istisna- Gagauz dilbiliminin tümüyle Rus ve Sovyet biliminin eseri olduğunu yazar²⁹. İlk temel çalışmalar Sovyet dilbilimcileri-Türkologları, N. K. Dmitriyev ve N. A. Baskakov'a aittir³⁰. Onların çalışmalarını ve şahsî materyallerini temel almak suretiyle, L. A. Pokrovskaya Gagauzcanın ayrı bir Türk dili olduğuna karar vermiştir³¹. R. İ. Bigayev, P. A. Danilov, M. U. Umarov, D. N. Tanasoglu, A. S. Amanjolov ve diğerleri aynı görüşe bağlı kalmışlardır³². Gagauz dilbilimi alanındaki son

²⁴ A. Zaşçuk, Materiali dlya Geografii i Statistiki Rossii, SPb., 1862, c.I, s.169.

²⁵ İ. Titorov, Bılgarite v Bessarabiya, Sofiya, 1905, «Bılgarski Knijitsi» izdavaemı v Tsarigrad, 1856, april, kn. II.

²⁶ K. İreçek, Bılgarski dnevnik 1879-1884, c. I, Sofiya, 1930, s.(yok)

²⁷ Poleviye Zapiski Moldavskoy Etnografiçeskoj Ekspeditsii (ayrıca MEE), za 1965 r.

²⁸ V. Marinov, Po Vıprosa za proizhoda na Gaguzite v Bılgariya. Sbornik v çest na Yordan Zahariyev, Sofiya, 1964, s.160.

²⁹ N. K. Dmitriyev, K Voprosu o slovarnom sostave gagauzskogo yazıka, stroy turkskih yazıkov, M.-L., 1962, s.273.

³⁰ N. K. Dmitriyev, Gagauzskiy Etudı, Stroy tyurksih yazıkov, s.251-270; aynı kişi: Fonetika gagauzskogo yazıka, aynı yerde, s. 202-250; aynı kişi: Dolgiye glasniye v gagauzskom yazıke, «İssledovaniya po sravnitel'noy grammatike tyurkskih yazıkov», c. I, M., 1955, s. 203-207, N.A. Baskakov, K Voprosu o klassifikatsii tyurkskih yazıkov, İzvestiya An SSSR, Otdeleniye Literaturı i yazıka, c. XI. Vıp.2, M., 1952; aynı kişi, Tyurksiye yazıki, M., 1960.

³¹ L. A. Pokrovskaya, «Osnovniye Çerti Fonetiki Sovremennogo Gagauzskogo Yazıka», c. II Baku, 1960, s. 170-190; aynı kişi, Obşçaya karakteristika dialektnoy sistemı gagauzskogo yazıka, «Tezisi dokladov na IV regional'nom soveşçanii po dialektologii tyurksih yazıkov 27-30 maya 1963 g., frunze, 1963, s. 48-49; aynı kişi, O primeneniı ponyatiy «yazık» i «dialekt» k gagauzskomy yazıku, «Limba şı literatura Moldovenyaske», No 3, 1961, Kişinev, s. 39; aynı kişi, Grammatika Gagauzskogo Yazıka, M., 1964 s. XI; aynı kişi, O proishojdenii dialektov gagauzskogo yazıka, « Voprosi dialektologii tyurkskih yazıkov», Baku, 1966, s. 54-58.

³² M. U. Umarov, R. İ. Bigayev, P. A. Danilov, O Nekotorih Grammatičeskih Osobennostyah yazıka gagauzov Sredney Azii, «problemi tyurkologii i istorii vostokovedeniya», Kazan', 1964, s. 254; R. İ. Bigayev, P. A. Danilov et M. U. Umarov, Aspectus du folklore des gagaouges de L'Asie Centrale, «Studia at Acta Orientalia». c.III., Bucarest, 1960-1961, s. 31-45; R. Bigayev, P. Danilov, D. Tanasoglu, M. Umarov, Nekotoriye fonetiçeskiye Osobennosti Gagauzskogo yazıka, « Limba şı

araştırmaların sonucunu hesaba katarsak Gagauzların; dillerini, (Türkiye) Türklerden aldığı fikrini bir kenara atmak bizce mümkündür.

Tüm öncekilerden farklı olarak V. Marinov, maddi kültürle ilgili verilerle Slav hipotezini kuvvetlendirmeye çalıştı. Ama Bulgar, Gagauz ve Türk maddi kültürlerini karşılaştırma metodu, bizleri yeterince haklı çıkarmaz. Bu tür bir karşılaştırmanın etnogenetik çıkarımlara hak vereceğini sanmıyorum. Çünkü maddi kültür; dilden, sözlü halk yaratıcılığı ürünlerinden ve dinî unsurlardan daha kolay alınır. Nitekim Gagauzların maddi kültürü daha dikkatli incelendiğinde, onda Gagauzları Bulgarlardan ayıran bu tür şeyler görülmektedir. Daha 19.yüzyıl ortasında A.Zaşçuk, Gagauz köylerinin dış taraftan daha çok Moldovan köylerine benzediğini; ama evin içi ve dekorasyonunun Asya'yı hatırlattığını belirtir³³. Komrat doğumlu, adı bilinmeyen kısa bir makalenin yazarı, süreli yayınların birinde 19. yüzyıl ortalarında Gagauz evlerinin Bulgarlarınkinden ayırt edildiğini ifade etmektedir³⁴. Gagauzların maddi kültüründeki özgün unsurları gösteren örnekler -ki bunlar V. Marinov'un dikkatinden kaçmış- çoğaltılabilir.

E. Pittard ve V. D. Dyaçenko'nun arkasından V. Marinov, Gagauzların antropolojik tipinin Bulgarlarınkine yakın olduğunu yazar³⁵. İki şey bu durumla şüpheye neden olmaktadır. Birincisi A. Pulyanos'un saptadığı gibi, Gagauzlar antropolojik verilere göre Bulgaristan Türkleriyle Trakya Rumları arasında yerleşiktir ve dahası bu durum Gagauzları ne Türk ne Yunan saymayı gerektirir. İkinci ise V. Marinov, "antropolojik veriler Moğol unsurlarının Gagauz etnogeneziğine katkısını desteklemektedir" şeklindeki V. D. Dyaçenko'nun nihai görüşünü yazmamıştır³⁶.

Böylece Slav görüşünü destekleyenlerin faydalandığı antropolojik, tarihi, dilbilimsel, folklorik ve etnografik veriler net bir biçimde kabul edilemez. Dolayısıyla "Slav" hipotezi kendisi de – ki bunun destekçileri Gagauzların kökeninde Türk özünün varlığını ısrarla inkâr ederler- kesinlikle ispatlanmış sayılamaz.

Gagauzların Türk kökenli olduğunu savunanların görüşleri dört grupta toplanabilir. Birinci grup, Gagauzları Türk dilli Kumanlar saymaktadır. İkinci grup onlarda Uzların torunlarını görmektedir. Üçüncü grup Gagauzların Türk olduğundan emindir. Ama tam olarak hangisi olduğunu ispat etmeye girişmemektedir. Bunlardan ayrı olarak Gagauzların kökenlerinin Türk-Selçuklulardan geldiğini varsayan araştırmacıların görüşü öne çıkmaktadır.

literatura Moldovenyaske», No: 2, 1960, Kişinev, s. 50-56. bak. Eleştiri yazısı: « Limba și literatura Moldovenyaske», No:4, 1960, s. 68-70; A. S. Amanjolov, O gagauzah v Kazahstane i ih yazıke, «Problemi tyurkologii i vostokovedeniya», Kazan', 1964, s. 264; B.G.Gafarov, Sistema Spryajeniya v Gagauzskom Yazıke, avtoref. kand. Dissertatsii, M., 1955.

³³ A. Zaşçuk, Materiali dlya Geografii i statistiki Rossii, Bessarabskaya oblast', çast' II, s. 95.

³⁴ «Bılgarski Knijitsi», izdavaemı v Tsarigrad, 1859, april, kn. II.

³⁵ E. Pittard, Les peuples Balkans. Rechersheshes antropologiques dans la Reninsule des Balkans specialement dans la Dobrudja, Paris, 1870, s. 407- 408; V. V. Dyaçenko, Antropologičeskoye issledovaniye gagauzov Moldavskoy SSR, KSİE, No: 15, 1952, s. 87; S. A.Tokarev, Etnografiya Narodov SSSR, M., 1958. s.204; V. Marinov, Po Vıprosa za Proizhoda na Gagauzite, s.166.

³⁶ V. D. Dyaçenko, Ukaz, rab., s. 204; karş. O. Necrasova, Le probleme de l'origine des gagauz et la structure antropologique de ce groupement entnique, Jasi, 1940.

Bulgar tarihçiler G. Balasçev ve İ. K. Dimitrov Türk-Selçuklu hipotezinin kurucusudur³⁷. Teori, Slav ve Türk hipotezinin taraftarları arasındaki tartışma yatıştığında, 19. yüzyıl başında ortaya çıkmıştır. Türk-Selçuklu tarihinin erken dönemini anlatan “Oğuz-nâme” adlı eser bu hipotezin temellenmesinde başlıca kaynak olmuştur.

Sultan İzzettin ve Sarı-Saltuk önderliğindeki Türk-Selçuklu donanması 13. yüzyıl başında Varna ve Balçık arasındaki Karadeniz kıyılarına demir atmıştır. Öyle ki Bulgar ve Tuna ötesi göçebelerine karşı savaşta Bizans’a yardım eden “Oğuz Devleti” ortaya çıkmıştır. 13. yüzyılda Dobruca’daki Selçuklu kolonisinin varlığı, pek çok araştırmacının çalışmalarında doğrulanmaktadır³⁸. Gagauzların Selçuklu kökenli olduğu hipotezine daha sonra P. N. Nikov, E. M. Hoppe, V. Zayonçkovskiy, R. Vulpe ve G. Bratyanu da katıldı³⁹. Doğubilimciler P. Vittek ve M. Guboglu aynı hipotezin taraftarları arasına girmektedir. P. Vittek, Gagauzları İzzettin Keykavus’a bağlı Selçukluların birinci dereceden torunları saymaktadır. M. Guboglu Gagauzların kökenini sadece Türk-Selçuklularla değil, aynı zamanda Oğuzlarla ilişkilendirmektedir⁴⁰. Son dönemde bu hipoteze Türk tarihçi İ. H. Uzunçarşılı da katılmıştır⁴¹. O da geçerli bir kanıt getirememiştir. Bu tez üzerinde duran A. Manov, Gagauzların “Oğuz Ülkesi”nin temel etnik unsurunu oluşturduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Onun düşüncesine göre Gagauzlar bu devletin oluşumunda diğer Türk unsurlarının üstünde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. O, devletteki resmi dinin Hristiyanlık olmasından dolayı 13. yüzyılda Gagauzların Hristiyan olduğunu; İstanbul Patrikliği altında Piskoposluk yetkisine sahip kilisenin ise Kavarna’da bulunduğunu yazar. Manov’a göre Gagauzlar, Proto-Bulgar ve kuzeydeki diğer Türk boylarından kalanların içinden Hristiyan unsurları asimile edip, kendine katmıştır⁴². Gerçekten 1652 tarihli İstanbul Patrikliği’nin talimatlarının birinde Kavarna Piskoposluğundaki bütün sınırların ve köylerin ilhakından bahsedilmektedir⁴³. Demek ki

³⁷ G. Balasçev, «Oguz-nameto» i İzzeddin, SpBAN, kn. IX, sredets, 1915 aynı kişi; Dirjavata na oguzite v Dobrudja na sultan İzzeddin Geykavus vesaire, «Voyenni izvestiya», g. XXVI, br. 33, 34, 35, 36. Sofiya, 1917 (1936’da bu çalışma Yunancaya çevrildi). İ. K. Dimitrov, Preseleniye na Sel’ djujski turtsi v dobrudja okolo sredata na XIII v., SpBAN, kn. X, broj 6, 1915, sredets, s.23-40.

³⁸ H. Howorthy, History of the mongols, c.II, capt. I, London, 1880, s. 122; F. Canitz, Donau-Bulgarien und der Balkan, s. 237; F. Brun, Çernomor’ye, c. II, Odessa, 1880, s. 142,333; v.D. Smirnov, Krımskoye Hanstvo pod Verhovenstvom Portu, SPb., 1887, s. 12; V.G.Vasilevskiy, Vvedeniye v jitiye karş. Stefana Surojskogo, trudi, c. III, SPb., 1915, s. CLXXXIV; P.N.Nikov, Belejki za yugoiztoçna Bılgariya prez Epohata na Terterovtsi, PSp, c. 70, Sredets, 1909, s. 572; aynı kişi, Tataro-Bılgarski Otnoşeniya, «Godişnik na Sofiyskiyat Universitet» (ayrıca GSU), kn. XV-XVI, 1910-1920, s. 8; «Kemal Pacha Zadeh Histoire de campagne de Mohacz. Publee par Pavet de Courteille», Paris, 1859, s. 77; «Encyclopedie de İslam», c.IV, s. 184; «Midhadh Pacha, La Turquie dans son passe, son present, son avenir», «Revue scientifique de la France et de l’etranger», 1878, No: 49, s.1152; F. Demirtas, Osmanlı «oguz» boylari, Ankara univeritesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi, cilt. VII, Ankara, 1949, No: 2; H. N. Orkun, Anadolu da Oğuz Boyları, «Ülkü», cilt. XI, No:124, Ankara, 1935.

³⁹ P. N. Nikov, Tataro-Bılgarski Otnoşeniya, s. 8; E.M. Hoppe, The Turkish Christians Gagauz; aynı kişi, I Gagauzi Popolarione Turco-Christiana della Bulgaria; aynı kişi, Das Alttürkische Gagauzenwolk; aynı kişi Die Türkischen Gagauzen-Christen, «Orient christians», Bd. 41, Wiesbaden, 1957; Wl. Zajackowski, Turk-gagauzowie s.373; R.Vulpe, Historie anciénne de la Dobrudja, Bucureşti, 1938; G. Bratianu, Vicina et Cetatea alba, Bucureşti, 1935.

⁴⁰ M. Guboglu, «Voix du Budzak», Ecris litteraires, «Studia et Acta orientalia», 1960-1961, Bucarest, s. 260.

⁴¹ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi, cilt 1, baskı 2, Ankara, 1961, s.183.

⁴² Grekçe; Gagauzlar, Pagan veya Müslüman Oğuzlardan ayrı olarak Hristiyan Oğuzlar anlamına gelir. Bk. A. Manov, Ykaz, rab., s.27.

⁴³ Ιωαννης Νιχολαου, “Οδζδδος”, Βαρνα, 1894, s. 200.

homojen bir Gagauz milletinin olmadığı; Hristiyan diniyle bir amaç etrafında toplanan farklı etnik unsurların olduğunu düşünmek mümkündür.

Oğuz devletinin çöküşünden sonra Türk-Osmanlı etkisinde Gagauzların bir kısmı İslamiyet'i kabul etmiştir. Diğer bir kısmı Hristiyanlığa bağlılığını sürdürdü ve bunlar İstanbul Patrikliğinin etkisi altında kalmıştır. Bu Gagauzların çoğu Yunanca eğitim almışlar ve sonraları kendilerine Helen denmeye başlamışlardır⁴⁴. İki grup, Türk ve Bulgarların kuvvetli etkisi altında kalmıştır. Bu da Gagauzlardaki üç etnik grup ile ilgili konuşmaya fırsat tanır: “Yunan Gagauzları”, “Bulgar Gagauzları” ve “Halis Gagauz (Gerçek Gagauzlar)”. Özetle Gagauzların Selçuklu kökenli olduğunu destekleyenlerin ana fikri bu şekildedir.

Bulgar tarihçiler V. N. Zlatarskiy ve P. N. Mutaşçıyev bu teoriyi derinlemesine ele almışlardır. Bu konu üzerine Oğuz-nâme malzemelerinin karşılaştırılması yoluyla yazılan çalışma, P. N. Mutaşçıyev'e aittir. O, Yunanlı tarihçiler Nikifora Grigori ve Georgiya Pahimera'nın verilerinden hareketle, Gagauzların Türk-Selçuklu kökenli olmasıyla ilgili görüşün temelsiz olduğu sonucuna varır⁴⁵.

G. Balasçev; Balık'ın Dobruca Prenslüğünü, Türk-Selçuklu veya Oğuz siyasi birliği saymakta; Balık'ın kendisini ise Sultan İzzeddin'e ve Sarı-Saltuk'a yakın görmektedir. Aslında Balık, prensliğinde yaşayanların büyük çoğunluğu gibi köken bakımından Kuman'dı⁴⁶.

V. N. Zlatarskiy ve P. N. Mutaşçıyev'in çalışmaları ortaya çıktıktan sonra Türk-Selçuklu hipotezinin taraftarları büyük ölçüde azalmıştır. Tarihçilerin eleştirisi ve P. N. Mutaşçıyev'in çalışmalarındaki bilgiler- bizim bakışımıza göre- bazı önyargılar içermektedir⁴⁷.

Gagauzların Kuman kökenli olduğuna dair soru ilk kez V. İ. Grigoroviç tarafından öne sürülmüştür⁴⁸. O, Gagauzları 11-12. yüzyılda Bulgaristan'a göç eden Kumanların torunları saymaktadır. V. İ. Grigoroviç, kaynakları hakkında çok az bilgi veriyor. Ona göre Gagauzların ve Kumanların dili, mizacı, adetleri, elbiseleri ve halk şarkıları aynıdır. Bu iddianın şüpheli oluşuna rağmen Gagauzların Kuman kökenli olduğuna dair hipotez pek çok

⁴⁴ P. N. Nikov, Bigarskoto Vızrajdane vı Varna i Varnensko, Sofiya, 1834, s.50.

⁴⁵ P. N. Mutaşçıyev, Mnimoto Preseleniye na Seldjujski Turtsi v Dobrudja v. XIII v., bk. örnek, s.189.190.

⁴⁶ V. N. Zlatarskiy, Le'sort historique, Dobrudja, Sofia, 1918, s. 54; K. İrecek, Nekolko belejki Vırhu ostarotsiye ot Peçenezi, Jumani kaktı i ty nareçenite narodi gagauzite i surguçi v dneşna Bilgariya, Psp, XXXII-XXXIII, sredets, 1890, s. 224; P. N. Mutaşçıyev, Dobrudja v minaloto, «Dobrudja», Sofiya, 1947, s.73; St. Mladenov, Peçenezi i Uzi-Kumani v Bilgarskata İstoriya, s. 130; Karş. Vs. Nikolayev, Potekloto na Asenevtsi i Etničeskiyat karakter na osnovanata ot tyah dirjava, Sofiya, 1944; A. Kurat, Peçenek Tarihi, İstanbul, 1937; aynı kişi Peçeneklere dair araştırmalar, «Türkiyat Mecmuası», 1935, No: 5, s. 101-140; D. A.Rasovskij. Les comas et Byzance, IBAİ, c. IX, Sofiya, 1935, s.341-351; V. N. Zlatarskiy, G. İ. Katsarov, Dogovorit na knyaz İvanko, sin Dobrotičev s genuztsite ot 1387 g., İBİD, kn. II, 1911, s.17-19.

⁴⁷ III. Murat (1574-1595 yılları) dönemindeki Saray şairlerinden olan Seida Lokman'dan alıntılanan ve N. Dmitriy tarafından çevirisi yapılan “Oğuz-name”, P. N. Mutaşçıyev'in kaynağıdır. İbn-Bibi ve Ravendi Fars kroniklerinin adaptesi olan «Selçuk-nâme» gerçek ilk kaynaktır. Bu ilk kaynağın mevcut elyazmaları P. Vittek tarafından listelenmiştir. Bk. F. Babinger, Die geschichtesschreiber der Osmanen und ihre Werke, Leipzig, 1927, «Der Islam», c-V, No 20, s.202. Bu elyazmaların biri bile P. N. Mutaşçıyev'in elinde bulunmuyordu.

⁴⁸ A. Kirpiçnikov, V. N. Grigoroviç ve onun Rus bilim tarihindeki yeri «İstoričeskiy Vestnik», god XII, 1892, s.764-775; M.P-iy, Grigoroviç ve Preys, K İstoriı Slavyanovedeniya na Rusi, «İzb. Otd. Russkogo yazıkı i slova imp. AN», c.2, 1897, kn. III, s.722-744.

araştırmacının dikkatini çekmiştir⁴⁹. Çek tarihçi K. İreçek'in çalışmalarında bu hipotez en ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. O, önceki çalışmalarında Gagauzları Yunan saymaya meyilliydi⁵⁰. Balkan yarımadasına yapılan geziden ve Varna Gagauzlarıyla yakın temastan sonra yazılan çalışmalarında Gagauzları ortaçağdaki Kumanların torunları saymak gerektiği sonucuna varmıştır⁵¹. Gagauzların ve Sırguçların, Peçeneklerden ve Kumanlardan geldiği konusuna mahsusen yazdığı makalede, K. İreçek Gagauzların dilinin 13-14. yüzyılda geniş bir alana yayılan Kumanlara yakın olduğunu yazmıştır. İspanyol Keşiş Fra Paskal de Viktoriya, tam bir yıl boyunca kendisinin misyonerlik faaliyetleri için özellikle "Lingua Cumanica" [Kuman Dili]'ni öğrenmiştir⁵². Moldova'da Romanya'da, Macaristan'da ve Balkanlarda karşılaşılan toponomik adlandırmalar, özel adlar ve soyadları günümüze kadar Kumanların izlerini muhafaza etmiştir⁵³. K. İreçek Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Gagauzlar hakkında bilgiler toplarken Gagauzların dilinde Kumanca kelime hazinesine yakın bazı Tatarca ve Osmanlı öncesi kelimelerin var olduğunu tespit etmiştir. K. İreçek, Gagauzların Kuman kökenli olduğunu savunarak Gagauzların kendi adlandırmasının Kumanlardan geldiğini belirtir. Kumanlar, kendi kendilerine günlük hayatta "Uz" ve "Oğuz" demekteydiler⁵⁴. K. İreçek, Varna Gagauzlarının âdetlerinde mizaçlarında ve günlük yaşamdaki farklılıkları belirttikten sonra ilk defa Balkan yarımadasındaki Gagauzların tek bir etnik bütünlük göstermediği sonucuna varır⁵⁵. Gagauzların Kuman kökenli olmasına dair K. İreçek'in görüşü, daha sonraki zamanlarda Bulgar araştırmacıların çalışmalarında benimsenmiş ve geliştirilmiştir⁵⁶.

Güney steplerindeki göçebe Kumanlar, Balkanlara birçok kez göç etmişlerdir. Kumanlar, Balkanlarda ilk kez 11. yüzyılda ortaya çıkmıştır⁵⁷. İkinci defa Balkanlara Kuman göçü, 12. yüzyılın ortalarında olmuştur. Pek çok araştırmacının görüşüne göre tam da onların

⁴⁹ «Çitalişçe», god III, broj 9, Tsarigrad, 1873, s. 774; P. R. Slaveykov, Svedeniya za Trakiya i Osobenno za Odrinskata Eharhiya i Odrin, «Hapredik», broj 19, Tsarigrad, 1874, s.73; aynı kişi, Edin progled kım minaloto, PSb, c.V, kn. XXIII-XXIV, sredets, 1888, s. 881-902; aynı kişi, za izturçavaneto na bilgarite, PSp, kn.XV, 1885, sredets, s.364-367.

⁵⁰ K. İreçek, İstoriya Bolgarii, Odessa, 1878, s.746.

⁵¹ K. İreçek, Etnografski Promeneniya v Bulgariya ot osnovaneto na knyajestvo Bilgariya, c.2, Ploddiv, 1889, s.166,829.

⁵² K.İreçek, Nukolko belejki vırhu ostarotsite ot peçenezi, kumani, kaktó i vırhu ty nareçenite narodi gagauzi i surguçi v dneşna bilgariya, s.219; Romen bilim adamı L. Tayneanu, -örnek olarak- "Deliorman" kelimesinin Kuman kökenli bir sözcük olduğu düşünüyor: L Taineanu, Elemente turçesti in limba Romanii, Bucureşti, 1885, s.105.

⁵³ L. Rasony, Tuna havzasında Kumanlar, «Belleten», 3. Cilt, s. 11/12, Ankara, 1939, s.401-422.

⁵⁴ K. İreçek, Knyajestvo Bilgariya, c.2, Plovdiv, 1899, s.829.

⁵⁵ K. İreçek, Nukolko belejki vırhu ostarotsite ot peçenezi, kumani, kaktó i vırhu ty nareçenite narodi gagauzi i surguçi v dneşna bilgariya, s.233-234, 237-238.

⁵⁶ İ. D. Şişmanov, Ukaz, rab.,s.207; A.İşirkov, İstoriko-etnografski pregled na naselenieto v tsarstvo Bilgariya, "İzv. na Narodniya etnografski muzey" (ayrıca İNEM), c. X-XI, 1932, s.30; aynı kişi, belejki za pıtya Russe-Varna v XVIII b. i za glavniye selişça kraynego GSU, İstoriko-Filologičen fakultet, kn. III-IV, 1906, s. 129-152; aynı kişi broj i razpredeleniye na bilgarite v Dobrudja v 1918 g. İNEM, c. VIII-IX, 1929, s. 29-55; A. Ishirkoff, Les bulgares en Dobrudja Varne, 1919, s. 46; V. Kınçov, İz Mala Aziya, «Bilgarski Pregleg», god. IV, kn. III, 1889, s. 52-102; V. N. Zlatarsky, La carte politique de la Dobrudja, s. 52-154.

⁵⁷ F. Uspenskiy, Obrazovaniye Vtorogo Bolgarskogo Tsarstva, «Zapiski İmperatorskogo Novorossiyskogo Universiteta», c. XXVII, Odessa, 1879, s. 162; P. Golubovskiy, Polovtsı v Vengrii, «Universitetskiye İzvestiya», god XXIX, No:12, Kiev, s.46; P. N. Mutafçıyev, Sıdbinite na srednevekovaniya Drıstır, Dobrudja, s. 342; A. N. Kurat, Peçenek tarihi; L. Rasony, Ukaz. Rab.; A. D. Rassovskiy, Polovtsı, «Seminarium Condakovianum», c. XI, Praha, 1938, s.95.

arasından İkinci Bulgar Çarlığı'nın ilk çarları olan Petr ve Asen çıkmıştır⁵⁸. B. Nikolayev ve bazı yazarların ifadelerine göre ikinci Bulgar Çarlığı'nın içeriğinde Kumanlar büyük ölçekte etnik katmanı oluşturmaktaydı. Kuman münferit göçebe birliklerinin Balkanlara göçü, 13. yüzyılın ilk on yıllarda da devam etmiştir. Kalka Savaşı'nda Tatar-Moğollara yenildikten sonra Kumanların bir kısmı Balkanlardan ayrılmak zorunda kalmıştır⁵⁹.

14. yüzyılda Kuzeydoğu Bulgaristan'da bir Kuman boyu birliğinin ortaya çıkışı, Dobruca Prensiği'ne güçlü bir prenslik, hanedanlık vasfı sağlamıştır ve bu prensliğin içerisinde Kumanlar özel bir rol oynamıştır. Kuman hipotezinin taraftarlarının görüşüne göre Gagauzlar bu Kumanlardan kalanlardır.

Bu hipotezin iki zayıf tarafı vardır. Birincisi, 14-15. yüzyılda Kumanların günümüz Gagauzlarının oluşumunda hangi rolü oynadığını takip etmeye imkân veren herhangi bir belge bulunmamıştır. İkincisi; D. G. Gadjanov, T. Koval'skiy ve V. A. Moşkov'un belirttiği gibi Kumanların ve Gagauzların dillerinde önemli farklar vardır⁶⁰.

V. A. Moşkov'un Gagauzları yakından tanıması, kendi hipotezinin oluşmasını sağlamıştır. Bu hipoteze göre; Gagauzlar Türk adı altında Rus vakâyi-nâmelerinde geçen Uzların torunlarıdır. O, "Gag"ın Oğuz veya "Uz" boylarından biri olduğu varsayımından hareket etmiştir. Ona göre Gagauzcada çinlmalı "g" sesi ortadan kalktığı ve çift ünlü sesle değiştiği için "Gag-oguz" kelimesi, çağdaş Gagauzların dilinde "gag-ouuz" olarak duyulmaktadır⁶¹.

Kr. Bayev⁶² ve Uzların daha sonraları Selçuklu göçebeleri arasında tamamen eridiğinin özellikle altını çizen A. Manov, onun hipotezine katılmışlardır⁶³. Bu hipotezin yaygınlaşmasına "Büyük Sovyet Ansiklopedisi"nde yayınlanan Gagauzlar hakkındaki makale yardımcı olmuştur⁶⁴.

Gagauzların etnik aidiyetiyle ilgili sorunu tahkik ederken Türk dillerinin içinde Gagauzcanın bulunduğu yere özellikle dikkat etmek gerekir. N. A. Baskakov'un araştırmalarının gösterdiği gibi Gagauzcanın pek çok şivesi ve ağzı, genel Oğuz çizgilerine

⁵⁸ P. N. Mutaşçıyev, Proizhodit na Asenevtsi, «M. Pr.», god IV, Sofiya, kn. IV; St.Mladenov, Poteklo i sistav na srednobilgarsko «Belgoune», Prekorı na tsar Asen I, PSp, kn. XIV, klon ist. fil. fil.-obşç., No22, Sofiya, 1933, s.48-66; V. N. Zlatarski, Potekloto na Petra i Asenya, Vodaçite na Vizstanieto na 1185 g., «SpBAN», kn. 45, No 22, Sofiya, 1933, s. 7-48.

⁵⁹ D. A. Rassovskiy, Rol Polovtev vı Vaynah Aseney s Bizantiyskoy i Latinskoy imperiyami v 1186-1207 gg., «SpBAN», kn. LVII, klon ist.fil. i fil.-obşç., No 29, Sofiya, 1939; A. N. Polyak, Noviye arabskiye materialı pozdnego srednevekov'ya o Vostoçnoy i Tsentralnoy Evrope, «Vostoçniye İstoçniki po İstorii narodov yugo-Vostoçnoy i Tsentralnoy Evropı», M., 1964, s.38.

⁶⁰ G. Gadnanow, Vorläufiger Bericht über eine im Auftrag der Balkan-Kommission der Kais, Akad. Wiss.in Wien durch Nordost-Bulgarien unternomene Reise zum Zwecke türkischen Dialektstudien, 1911, Bd. V, s.13-14; T. Kowalski, Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dilleri, «Edebiyatı Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı», cilt III, 1949, İstanbul, No 3-4; s.477-500; aynı kişi, Dobrucada Türk Etnik Unsurlar, Ankara, 1942.

⁶¹ V. A. Moşkov, Ukaz. rab., EO, No 1, 1900, s. 13.

⁶² K. Bayev, Ukaz. rab., s.91.

⁶³ A. Manov, Ukaz.rab., s.27

⁶⁴ BSE, izd. Vtoroye, c.9, s.608-609.

sahiptir ve özellikle birbirinden söz varlığı ile ayrılır⁶⁵. Bu durum, Gagauzcanın –onun sınıflandırmasına göre- eski Uz ve Peçenek dillerinin girdiği Oğuz grubu dillerindeki alt gruba dâhil olmasını mümkün kılmaktadır

Bu göçebelerin Balkanlara yerleşmesi ile ilgili somut tarihî gerçekler, Gagauzların Uzlardan geldiği hipotezinin temelini oluşturur. Bu bilgiler Bizanslı yazarlar M. Attaliatı, Kedrena, Zonnara, Skilitsı, Annı Komninoy ve diğerlerinin çalışmalarında bulunmaktadır.

Bazı yazarlar Gagauzları kuzeydeki Türklerin göçebe boylarının bakiyesi kabul eder; ama onları tam olarak hangi boydan saymak gerektiği konusunda şüphelidirler. İlk araştırmacılardan biri olarak bunu, “Odesos” kitabının yazarı İ. Nikolay düşünmüştür⁶⁶.

St. Romanski; Gagauzları, içeriğinde Türkleşmiş Bulgarların olduğu, Eski Türk boylarından birinin torunları olarak görmektedir⁶⁷. T. Kovalskiy, üç etnik unsurun Gagauzların etnogenezine katılmasına ihtimal vermektedir: Güney Rusya steplerinin göçebe Türklerinden kalanlar, Türk-Selçuklu göçmenleri ve Türkleşmiş Bulgarlarla birlikte Türk kolonileri. Yine o, Gagauzlardaki Hristiyanlığın bahsi geçen ilk etnik katmana kadar net olarak gittiğini belirtmiştir⁶⁸.

Ortaçağ Bulgaristan tarihinin büyük bilim adamı P. N. Mutaşçıyev, “Türk” hipotezinin taraftarıydı. O, Gagauzların Osmanlı öncesi dönemde Balkan yarımadasının farklı bölgelerine yerleşen Kuzeydeki Türk unsurlarından –Peçenek, Uz ve Kuman- oluşan etnik bir karışım gösterdiğini, Osmanlı egemenliğinde ise Bulgar asimilasyonundan kurtulduğunu düşünmüştür⁶⁹.

Türk hipotezine, Sovyet araştırmacılar çok büyük katkı sağlamıştır. G.E. Markov, Gagauzların günlük yaşamında ve ev işlerinde göçebe geçmişini gösteren özelliklerin farkına varabilmiştir. Gagauzları, Orta ve Merkezi Asya'nın göçebe Türk dilli halklarıyla yaklaştıran bazı unsurlar, yine Sovyet araştırmacılar tarafından bulunmuştur⁷⁰.

Gagauzların dilleriyle ilgili gözlemler, Sovyet ve bazı yabancı araştırmacıları aynı sonuca götürmüştür. Gagauzca üzerine yapılacak sonraki araştırmalar, Gagauzların etnogenezinde farklı etnik unsurların katkısı olduğuna ek bir ışık tutacaktır. Zira Romen Türkolog V. Drimba'nın tespit ettiği üzere, Bulgaristan'daki Gagauzların dilinde kendi aralarında farklılaşan ve Sovyetler Birliği'nde yaşayan Gagauzların diyalektlerinden ayrı birkaç ağız vardır⁷¹. Gagauz folklorunu inceleyen araştırmacılar, Gagauzları sözlü halk

⁶⁵ N. A. Baskakov, Tyurkskiye Yazıki, s.131.

⁶⁶ Ιωαννου Νιχολαου, Ukaz. Rab., s. 135.

⁶⁷ St. Romanski, Narodopisna karta na nova Ruminska, s.55.

⁶⁸ T. Kowalsky, Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili, s.499.

⁶⁹ P. N. Mutaşçıyev, Dobrudja v Minaloto, s.74.

⁷⁰ E. G. Markov. Material po Etnografii Gagauzov, KSİE, vıp.XIX, M., 1953, s.56, 65.

⁷¹ V. Drimba, Aspecte din fonetica Găgăuza, «Fonetica și Dialectologie», vol. II, București, 1960, s.121-129; aynı kişi, Îssledovaniya po fonetike gagauzskogo yazıka, (I, II) «Revue de linguistique», c.VI, No 2, 1961, s. 239-258, c. VII, No 1, 1962, s. 141-160; aynı kişi, Remarques sur le parles gagauzes de la Bulgarie du Nord-Est, «Rocznik Orientalistyczny», c. XXVI, Warszawa, 1963, No 2, s.63-89.

yaratmalarının bulunduğu eserlerdeki pek çok konunun göçebe yaşamla ilgili olduğunu söylemektedirler.

Böylece çalışmaların tamamından hareketle, Gagauzların etnik aidiyeti ile ilgili sorunun nihai sonuçtan uzak olduğu görülür. Çok sayıda hatta bazen de karşılıklı olarak birbirini dışlayan hipotezlerin ortaya çıkmasının sebebi, bizce, son derece karmaşık olan bu süreç – farklı etnik grupların karışması yoluyla meydana gelen Gagauz milliyetinin oluşumu- araştırmacıların tek taraflı yaklaşımlarıdır. Günümüzde bilimin sahip olduğu veriler; Gagauzların atalarının, Balkanlardaki farklı etnik gruplarla karışmış göçebe Türkler olduğunu söylemeye imkân verir.